

דף הרחבות לנושא –

הלכות ביטול – (שיעור 5)

תנאי החזרה

שיעור 17

❖ הרחבות – האם דרוש לעמוד בתנאים הללו אפילו אם מחזיר לפני כניסת שבת?

בשיעור זה אנו עוסקים בדיני החזרת תבשיל למקור חום בשבת. למדנו שחלקו בית הלל ובית שמאי אם מותר להחזיר לכירה גרופה וקטומה. הגמרא ציטטה הערה מפתיעה על מחלוקת בית הלל ובית שמאי שמופיעה במשנה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לח עמוד א

אמר רב ששת: לדברי האומר מחזירין - אפילו בשבת

על פניו לשון 'אפילו' כאן אומר דרשני. לכאורה כל המחלוקת רק עוסקת בשאלה אם אפשר להחזיר בשבת. מתי עוד יש איסור, אם לא בשבת?

תוספות מסכת שבת דף לו עמוד ב

מאן דאסר להחזיר אסר אפילו בחול לבית הלל כשאינה גרופה ולבית שמאי אפי' בגרופה מדקאמר בגמרא לדברי האומר מחזירין מחזירין אפילו בשבת משמע דעיקר פלוגתא הוי בחול ועוד מדקדק ר"ת מדקאמר לא יתן עד שיגרוף ואי לא יתן לא יחזיר בשבת הוא איך יגרוף או יקטום בשבת והוה ליה למימר אלא אם כן גרף וקטם אלא בחול נמי אסור להחזיר

בעלי התוספות הסיקו שאכן אסור להחזיר כבר ביום ששי!

לכאורה זו הלכה שקשה להבינה. אסור לבשל בשבת. אין איסור לבשל בימות החול. מה משמעות 'החזרה' ביום ששי? ר"י הציע שני גדרים לאיסור זה –

וא"ת מה שיעור הוא נותן לאסור בערב שבת, דהיכא דסילקו בהשכמה פשיטא דשרי להחזיר!

1. ואומר ר"י דמשעה שלא יוכלו להרתיחו מבעוד יום אסור להחזיר
2. ועוד אומר ר"י דמצונו למימר דבערב שבת נמי אסור להחזיר אפילו רותח משעה שאם היה קר לא היה יכול להרתיח מבע"י

בעלי התוספות הבינו שיש גזירה האוסרת להחזיר את הקדירה למקור החום לפני שבת אם אין שהות שהקדירה תתחמם לפני שבת. התלבטותם היא אם הגדרת האיסור תלויה בתבשיל, או בזמן. כלומר – האם משעה מסוימת ביום אסור להחזיר לכירה שאינה גרופה וקטומה (מהזמן שבו תבשיל קר, לא היה מספיק להתחמם אסור להניח תבשילים, אפילו אם התבשיל המדובר הוא חם) או שזו הגדרה בתבשיל (שאסור להניח תבשיל שלא יספיק להתחמם לפני כניסת שבת). הרמ"א הביא את דעת התוספות להלכה כ"א –

רמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ב

י"א דכל שהוא סמוך לחשיכה, או סמוך לזכרו שהוא קבלת שבת לידן. אם הוא סמוך כל כך שאם נלטגן הקדירה אי אפשר להרתיחה מבעוד יום, דינו כמו בשבת עצמו. ויש מקילין בזה, והמנהג להקל, אך טוב להחמיר במקום שאין לורך כל כך

כפי שכבר עולה מלשון הרמ"א, אין מדובר מעיקר הדין. רוב הראשונים לא פסקו כך, לכן הוא רק בגדר "טוב להחמיר במקום שאין צורך כל כך".

הפוסקים מזכירים לנו שגם המחמירים יחמירו רק שהכירה תהיה גרופה וקטומה –

משנה ברורה סימן רנג ס"ק עב

והיינו רק לענין דבעינן גרופה וקטומה כמו בשבת אבל לענין דעתו להחזיר ושלא יניחנו ע"ג קרקע לא בעינן בזה

❖ הרחבות – הסיר מהאש לפני שבת ורוצה להחזיר בשבת

כפי שלמדנו בשיעור, הרמב"ן והר"ן ביארו שכל תנאי החזרה דרושים רק אם הסיר לפני שבת ורוצה להחזיר בשבת עצמה. עיסוקנו בשיעור הוא בהסיר בשבת ורוצה להחזיר בשבת, ולכן מצרפים את דברי הר"ן לקולא. צ"ב מה הדין אם הסיר את הקדירה בערב שבת ורוצה להחזירה בשבת?

לבוש אורח חיים סימן רנג סעיף ד

תבשיל שנתבשל מערב שבת כל צרכו והוסר בערב שבת מן האש, אסור להניחו בשבת משחשיכה על גבי כירה אפילו גרופה וקטומה, שלא התירו אלא חזרה שהוסר בשבת

הלבוש למד שאם הר"ן התיר החזרה בשבת, ודרש את התנאים רק אם נטל בערב שבת, אנו, הדורשים את קיום תנאי ההחזרה גם אם נטל בשבת עצמה, אם נטל בערב שבת אין היתר להחזרה! כך דייק גם הב"ח מלשון הטור –

ב"ח אורח חיים סימן רנג אות יג

מדברי רבינו שכתב ונטל הקדירה מעליה אפילו בשבת מותר להחזירה משמע דדוקא בנטל בשבת מותר להחזירה אבל בנטל מבעוד יום אסור להחזירה בשבת דאם מותר אף בשבת הכי הוי ליה למימר ונטל הקדירה מעליה מותר להחזירה אפילו בשבת דהוה משמע שפיר דכשנטל מבעוד יום לא מיבעיא דמותר להחזירה מבעוד יום אלא אפילו בשבת מותר להחזירה אבל השתא משמע דהכי קאמר לא מיבעיא דבנטל מבעוד יום דמותר להחזיר מבעוד יום אלא אפילו נטל בשבת מותר להחזיר אבל בנטל מבעוד יום אסור להחזירה בשבת אבל הר"ן על שם הירושלמי מתיר אף בזה ומביאו ב"י וכן נהגו להקל:

הפרי מגדים דחה את דבריהם –

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן רנג ס"ק לה

בלבוש סעיף ד' שלא התירו חזרה אלא שהוסר בשבת, לא הבינותי, דמשמע דלמאן דאמר מחזירין אף בשבת שהוסר מערב שבת, ורק אם נצטנן אין חילוק בין מערב שבת או שבת, הוה כמושיב לכתחילה

גם שולחן ערוך הרב, כרך את שני המקרים יחד –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן רנג סעיף יד

נטל הקדירה מעליה בין מבעוד יום בין משחשכה ובא להחזירה עליה בשבת

ובש"כ פסק כדברי הפרי מגדים והגר"ז מלאדי. וכן המנהג שלא להחזיר בהסיר מערב שבת ומחזיר בשבת יותר מהסיר בשבת ומחזיר בשבת.

❖ הרחבות – הערה בשיטת המשנה ברורה (סח לעומת נד)

בשיעור דנו בשאלה האם הדרישה שהתבשיל יהיה חם הוא תנאי מתנאי החזרה, או דין מדיני בישול. ציטטנו את לשון המשנה ברורה –

משנה ברורה סימן רנג ס"ק נד

כל זמן שהיא רותחת - פרט זה אינו דומה לכל הנזכרים בסעיף זה, דבהם הטעם הוא דלא התירו חכמים חזרה כי אם באופן זה, אבל בזה הטעם הוא דכיון שנסתלק מרתיחתו, דהיינו שאין היד סולדת בו, יהיה בו שוב איסור בישול. ולפי מה שפסק הרמ"א שם סט"ו בהג"ה נהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי:

הדרישה שהקדירה תהיה רותחת הוא תנאי מדיני בישול. המשנה ברורה הסביר את הנפקא מינה – לפי הרמ"א דיינו שהקדירה לא הצטננה לגמרי.

בהמשך, הרמ"א הביא את שיטת הרמב"ן והר"ן, שלדעתם איסור החזרה הוא רק אם הסיר מערב שבת ורוצה להחזיר בשבת. שם כתב הרמ"א שיש שסומכים על השיטות הללו ומקלים בגדרי החזרה (כמו שלמדנו בשיעור), אך אם הקדירה הצטננה לגמרי אין סומכים על השיטות הללו. על זאת כתב המשנה ברורה –

משנה ברורה סימן רנג ס"ק סח

מיהו אם נצטנן - היינו אם נצטנן לגמרי, וכמו שכתבתי למעלה. והטעם, דשייך אחר כך עוד בישול חדש עד כאן המשנה ברורה חזר על דבריו מס"ק נד. אבל הוא המשיך וכתב -

ועיין לקמן במגן אברהם ס"ק ל"ו שכתב דאפילו בדבר יבש שאין בו מרק, דלא שייך בו בישול, גם כן אסור, דכיון שכבר נצטנן, בטלה השהייה הראשונה, והוי כנותן עתה מחדש בתוך התנור, לזה אסור בכל גווני

את דעת המגן אברהם למדנו בשיעור. צ"ב מדוע החליט המשנה ברורה להביא כאן את דבריו? לכאורה המשנה ברורה רומז לנו מדוע הוא דחה את דברי המגן אברהם.

אם סומכים על הר"ן ומקלים בגדרי החזרה, מדוע לא סומכים על דבריו לעניין קדירה שהצטננה לגמרי? לפי מה שכתב המשנה ברורה בס"ק נד זה מובן. התנאי שלא יצטנן לא נבע מגדרי החזרה, אלא מדיני בישול. לכן הקולא של הר"ן, שמקילה את דיני החזרה, לא תשפיע על הדין של דיני בישול. אך לפי המגן אברהם, שכתב שהדרישה שהקדירה לא תצטנן הוא תנאי מתנאי החזרה, מדוע דווקא בתנאי הזה לא מקלים?

לכן המשנה ברורה השמיט את דברי המגן אברהם כשהסביר את הדין המרכזי, ופסק שזהו מדיני בישול אחר בישול, ולא תנאי מתנאי החזרה.

ברם המחצית השקל עמד על כך שגם במגן אברהם הדברים לא נשמעים עקביים לגמרי, לכן הסביר –

מחצית השקל אורח חיים סימן רנג ס"ק לו

כמו דאין בו משום בישול, דעדיין שם בישול הראשון עליו, הוא הדין דלא הוי כנותן לכתחילה בשבת. על זה כתב 'אם נצטנן לגמרי יש בו משום בישול', דבטל בישול הראשון, וממילא דיש גם כן משום דהוי כנותן לכתחילה, דבטלה שהייה קמייתא. אלא דשם מיירי לענין בישול, נקט גם כן איסור בישול. ואפשר דסבירא ליה דכל היכא דאיכא משום בישול דבטל בישול הראשון, הוא הדין דהוי כמניח לכתחילה דבטלה שהייה קמייתא

כלומר, כוונת המגן אברהם היא שהצינון מבטל את השהייה המקורית. אך מהו הקריטריון לקירור, שמגדיר שהשהייה המקורית הסתיימה? את זאת הוא לומד מגדרי בישול אחר בישול שלמדנו. כשהוא כותב ש'אם הצטנן יש בזה איסור בישול', אין כוונתו ללח בלבד, בו יש בישול אחר בישול. מתוך שלעניין בישול אחר בישול בלח ההגדרה היא צינון שכזה, אותו הקריטריון תקף גם לגבי יבש.